

МЕТОДОЛОГІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано методологію дослідження компонентів професійно-психологічної компетентності військовослужбовців Національної гвардії України. Головним завданням методології наукового пізнання є синтез накопичених наукових знань, що дає змогу забезпечити використання досягнень розвитку науки у практичних цілях. Визначено доцільність застосування окремо розробленої методології дослідження із застосуванням широкого спектра методів та методик. На основі аналізу інструментів психодіагностики визначено особливості емпіричного дослідження і його компонентів: мотиваційного, комунікативного, операційного, емоційно-вольового та когнітивного. Діагностичний набір дослідження визначено як сукупність методів, методик, технік діагностики рівня професійно-психологічної компетентності на етапі фахової підготовки, спрямованих на якісну та кількісну характеристику прояву критеріїв та показників рівня розвитку компетентності. Діагностичний інструментарій оцінювання рівня компетентності військовослужбовців представлено через систему узгоджених із критеріями методик, а саме: методика для вивчення мотиваційного компонента «Діагностика професійної мотивації» В. І. Осьодло; методика для вивчення комунікативного компонента «Діагностика комунікативної соціальної компетентності (КСК)»; «16-факторний опитувач Р. Кеттелла» використовується для дослідження трьох компонентів: когнітивного, емоційно-вольового та комунікативного компонентів; опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової для дослідження емоційно-вольового компонента; методика «Виробничі ситуації» Єршова для дослідження операційного компонента, аналіз документів – журнал успішності, відомостей семестрової успішності учасників експерименту з фахових дисциплін.

Ключові слова: *професійно-психологічна компетентність, компоненти, військовослужбовці Національної гвардії України, методологія емпіричного дослідження; психодіагностичний інструментарій, методи.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день в психологічній науці існує велика кількість розроблених і апробованих методик, але значна кількість із них є вже застарілими та недостатньо ефективними. Відповідно до більшості

наукових течій, методологія є найактуальнішою та нагальною проблемою зі всіх можливих у психології.

Це стосується і методології емпіричного дослідження професійно-психологічної компетентності військовослужбовців Національної гвардії України. Саме тому виникає гостра потреба в обґрунтуванні методології отримання емпіричних даних, які будуть підставою для визначення рівня та особливостей розвитку професійно-психологічної компетентності військовослужбовців Національної гвардії України на етапі фахової підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці у своїх працях застосовують широкий спектр психодіагностичних методів та методик в залежності від предмета дослідження та вибірки досліджуваних. Тому потрібно зі всієї низки методик і методів обрати найбільш ефективні для дослідження професійно-психологічної компетентності військовослужбовців НГУ на етапі фахової підготовки.

Мета статті – обґрунтувати методологію емпіричного дослідження особливостей розвитку професійно-психологічної компетентності військовослужбовців Національної гвардії України на етапі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Науковець у своєму дослідженні повинен керуватися певною методологією. Психологічний словник тлумачить поняття «методологія» як систему принципів та способів організації і побудови теоретичної та практичної діяльності, а також вчення про цю систему (Психологічний словник, 2009). В науці методологія охоплює: по-перше, загальні точки зору, які повинен враховувати дослідник; по-друге, правила, яких дослідник повинен дотримуватися під час дослідження і по-третє засоби, якими дослідник має користуватися під час дослідження. Головним завданням методології наукового пізнання є синтез накопичених наукових знань, що дає змогу забезпечити використання досягнень розвитку науки у практичних цілях.

С. Гончаренко у своїх роботах додержувався думки, що потрібно розрізняти кілька рівнів методології. Перший рівень – це філософські знання, що охоплюють філософські основи дослідження, його світоглядну функцію і загальнонаукові положення. Другий рівень – це загальнонаукова методологія (системний, синергетичний, діяльнісний, особистісно-орієнтований, компетентнісний підходи), характеристика рідних типів наукових досліджень, їхні етапи й елементи: гіпотеза, об'єкт, предмет дослідження, мета, завдання. Третій рівень – конкретно-наукова методологія – це сукупність методів, принципів і процедур дослідження, що застосовуються в тій чи іншій дисципліні (Гончаренко, 2020).

Р. Войтович у своїх працях дав наступні визначення методології наукових досліджень:

- методологія – це система наукових принципів, на яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження;
- методологія – це вчення про науковий метод пізнання або систему наукових принципів, на основі яких будується дослідження;
- методологія – це теорія методів дослідження створення концепцій як системи знань про теорію науки або систему методів дослідження;
- методологія – це загальна форма організації наукового знання (науково-пізнавальної діяльності), що містить у собі принципи його побудови (Войтович, 2005).

В. Бакуменко у своїх роботах виокремлює наступні визначення методології в сучасній науці:

1) Методологія – це деяка сукупність філософських методів пізнання, що охоплює індуктивний метод Ф. Бекона, раціоналістичний метод Р. Декарта, діалектичний метод Сократа, Г. Гегеля, К. Маркса, феноменологічний метод Е. Гусерля, системний метод Л. Берталанфі, У. Ешбі, Т. Парсонса та ін. Методологія в цьому випадку зводиться до вершин філософської методології, саме з неї виникає величезний пласт конкретних методів і прийомів.

2) Методологія розглядається як система методів пізнання, в тому числі і конкретних. У цьому разі вона видається у вигляді деякого арсеналу методів діяльності. Недоліком такого підходу вважається, що методологія звужується до розуміння тільки методів пізнання. При цьому виключається методологічна роль принципів, теорій і парадигми.

3) Методологія розуміється як загальна теорія методів пізнання. Вона частково збігається з теорією пізнання і одночасно визначається ширшою за гносеологію, оскільки її цікавлять не тільки методи пізнання, а й методи інших форм людської діяльності.

4) Методологія зводиться до сукупності принципів діяльності, які виступають способом регуляції останньої, щ досить переконливо, але викликає заперечення стосовно обмеження методології лише однією складовою – принципами.

5) Методологія являє собою специфічну діяльнісну систему, яка включає в себе принципи, категорії, теорії, парадигми і методи, що мають специфічне цільове призначення, пов'язане з реалізацією діяльності. Вона виступає як спосіб діяльності, організації діяльності системи. Цей підхід заслуговує на увагу, оскільки він інтегрує всі основні складові методології.

6) Методологія в більшості випадків розглядається як система, яка об'єднує відповідно до основних видів діяльності методологією пізнання, оцінки і практичної діяльності. Саме такий підхід дозволяє нам трактувати методологію в аспекті діяльності, але залишається відкритим питання про структуру кожного діяльнісного різновиду методології.

7) Методологія – це як «драбина», на верхніх сходах якої розміщується філософська методологія, нижче – загальнонаукова методологія, на самих нижчих – методологія галузевих видів науки. Але ця ієрархія має системний характер, оскільки всі її сходи утворюють цілісний методологічний організм. Але потрібно зауважити, що галузеву методологію постійно потрібно підтримувати філософською і загальнонауковою.

8) Методологія зводиться до мети, змісту і методів дослідження. Але не всі науковці з цим погоджуються, оскільки у цьому разі методологія зводиться до концептуального викладу далеко не усіх складових методології (Бакуменко, 2003).

Метод – це спосіб організації діяльності, який обґрунтовує нормативні прийоми здійснення наукового дослідження; шлях дослідження, який впливає з загальних теоретичних уявлень про сутність досліджуваного об'єкта (Психологічний словник, 2009).

Методи поділяють на: - організаційні (порівняльний аналіз, комплексний метод); - емпіричні (спостереження, анкетування, тестування, експертне опитування); - аналіз даних (використання математичних методів при обробці отриманих результатів); - методи інтерпретації та висновку.

В словнику визначення поняття методика представлено, як конкретне втілення методу, вироблений спосіб організації взаємодії суб'єкта та об'єкта дослідження на основі конкретного матеріалу та конкретної процедури (Психологічний словник, 2009).

Для визначення методів та методик, з допомогою яких можна дослідити особливості розвитку професійно-психологічної компетентності військовослужбовців слід визначити основні особливості компонентів що входять до структури цієї компетентності:

- Мотиваційний компонент – охоплює мотиви, цілі, потреби, інтереси, цінності та переконання;
- Комунікативний компонент – комунікація, перцепція, спілкування, контакти, самостійність і витримка;
- Операційний компонент – вміння, навички, професійна етика, штабна культура;
- Емоційно-вольовий – самоконтроль, саморегуляція, відповідальність, сміливість, завзятість, терплячість, витримку, стриманість;

- Когнітивний компонент – знання, вміння, навички, критичність мислення, пластичність та самостійність (Шевченко, 2021).

Наступним етапом є аналіз існуючих методів та методик, які можливо використовувати у емпіричному дослідженні.

Для дослідження мотиваційного компоненту нами обрано методику «Діагностики професійної мотивації» В. Осьодлю. Цю методику доцільно використовувати для дослідження професійно-психологічної компетентності військовослужбовців Національної гвардії України. Ця методика складається із семи шкал, а саме: оцінка результатів праці; професійні домагання; інтернальність у сфері професійних досягнень; професійні інтереси та цінності; життєві цілі; шкала соціальної бажаності; загальна активність (Осьодлю, 2007).

Особливості комунікативного компонента професійно-психологічної компетентності можна дослідити з допомогою методики «Діагностика комунікативної соціальної компетентності». Ця методика складається із 7 факторів: фактор А – товариськість; фактор В – логічне мислення; фактор С – емоційна стійкість; фактор Д – безпечність; фактор К – чутливість; фактор М – незалежність; фактор Н – самоконтроль; фактор П – схильність до асоціальної поведінки (Фетискин, 2002). А також «16-факторний опитувач Р. Кеттелла», а саме комунікативні якості і особливості міжособистісної взаємодії (фактори А, Н, F, E, Q,N,L) (Капустина, 2001).

Так як у своєму дослідженні ми розглядаємо професійно-психологічну компетентність майбутніх офіцерів з військового управління, для дослідження операційного компонента доцільно використання методики «Виробничі ситуації» О. Єршова. З допомогою цієї можна діагностувати переважаючий тип і структуру орієнтації керівника колективу за 4 шкалами: «Орієнтування на інтереси справи» - показник направленості на вирішення конкретних практичних задач, виконання професійних планів і завдань, оцінювання співробітників на основі професійних і ділових якостей; «Орієнтування на взаємовідносини з людьми» - показник схильності до делегування повноважень, залученню підлеглих до прийняття рішення, створенню сприятливого психологічного клімату в колективі; «Орієнтування на офіційну субординацію» - показник тенденції спиратися в своїй поведінці переважно на посадові обов'язки та інструкції, в пріоритеті мати рішення вищого керівництва, додержуватися дистанції з підлеглими, підтримувати власний авторитет; «Орієнтування на себе» - показник прагнення реалізувати себе в керівній посаді, досягти особистісних цілей, бути самостійним і незалежним в діяльності, особисто приймати участь у вирішенні виникаючих проблем і важких ситуацій (Бендас, 2009).

Для визначення емоційно-вольового компонента, що поєднує в собі самоконтроль, саморегуляцію і відповідальність нами використано опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової, який спрямований на виявлення загального рівня саморегуляції. Складається із 7 шкал: шкала «Планування» - характеризує індивідуальні особливості висунення й утримання цілей, сформованість усвідомленого планування діяльності; шкала «Моделювання» - індивідуальна розвиненість уявлень про зовнішні і внутрішні значущі умови діяльності, ступінь їх усвідомленості, деталізованості та адекватності; шкала «Програмування» - індивідуальна розвиненість усвідомленого програмування людиною власних дій; шкала «Оцінка результатів» – індивідуальна розвиненість і адекватність оцінки себе самого і результатів власної діяльності та поведінки; шкала «Гнучкість» – здатність перебудовувати, вносити корективи у систему саморегуляції при зміні зовнішніх і внутрішніх умов; шкала «Самостійність» – розвиненість регуляторної автономності; шкала «Загальний рівень саморегуляції» (Морсанова, 2010). А також «16-факторний опитувач Р. Кеттелла», а саме емоційно-вольові особливості (фактори С, G, I, O, Q, Q) (Капустина, 2001).

Для визначення когнітивного компонента пропонуємо використовувати «16-факторний опитувач Р. Кеттелла», а саме інтелектуальні особливості (фактори - В, М, Q) (Капустина, 2001). А також для кращої діагностики цього компоненту взято показники з журналу успішності досліджуваних курсантів.

Зробивши аналіз компонентів професійно-психологічної компетентності, ми визначили операціоналізовані показники цих компонентів і методики їхньої діагностики (табл. 1)

Таблиця 1

Операціоналізовані показники і методики їх діагностування

Компоненти професійно-психологічної компетентності	Операціоналізовані показники	Методики діагностики
Мотиваційний компонент	Оцінка результатів праці; Професійні домагання; Інтернальність у сфері професійних досягнень; Професійні інтереси та цінності; Життєві цілі; Шкала соціальної бажаності; Загальна активність.	«Діагностика професійної мотивації» В. І. Осьодло

Комунікативний компонент	фактор А – товариськість; фактор В – логічне мислення; фактор С – емоційна стійкість; фактор Д – безпечність; фактор К – чутливість; фактор М – незалежність; фактор Н – самоконтроль; фактор П – схильність до асоціальної поведінки.	«Діагностика комунікативної соціальної компетентності»
	фактори А замкненість-товариськість; фактор Н боягузливність-сміливість, фактор F стриманість-експресивність; фактор Е підпорядкованість-домінантність; фактор Q ₂ комформізм-нонкомформізм; фактор N пряомолінійність-дипломатичність, фактор L довірливність-підозрілість.	«16-факторний опитувач Р. Кеттелла»
Операційний компонент	Орієнтування на інтереси справи; Орієнтування на взаємовідносини з людьми; Орієнтування на офіційну субординацію; Орієнтування на себе.	«Виробничі ситуації» О. Єршова
Емоційно-вольовий компонент	Планування; Моделювання; Програмування; Оцінка результатів; Гнучкість; Самостійність; Загальний рівень саморегуляції.	Опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової
	Фактор С емоційна нестійкість-емоційна	16-факторний опитувач Р. Кеттелла

	стійкість; фактор G схильність до почуттів-висока нормативність поведінки; фактор I жорстокість-чуттєвість; фактор O впевненість в собі-тривожність; фактор Q ₃ низький самоконтроль-високий самоконтроль; фактор Q ₄ розслабленість-напруга.	
Когнітивний компонент	Фактор В інтелект; фактор М практичність-розвинена уява; фактор Q ₁ консерватизм-радикалізм.	16-факторний опитувач Р. Кеттелла
	Знання	Журнал успішності

Висновки. Отже, провівши аналіз основних характеристик методик та визначивши доцільність їх застосування для емпіричного дослідження з визначення рівня та особливостей розвитку професійно-психологічної компетентності військовослужбовців Національної гвардії України дозволяє зробити наступні висновки:

По-перше значення методології наукового пізнання полягає в тому, що вона дозволяє систематизувати увесь обсяг наукового знання, а також створювати умови для розробки подальших ефективних напрямів дослідження. Головним завданням методології наукового пізнання є синтез накопичених наукових знань, що дає змогу забезпечити використання досягнень розвитку науки у практичних цілях.

По-друге методологія дослідження професійно-психологічної компетентності військовослужбовців може охоплювати наступні психодіагностичні методи, як тестування: «Методика діагностики професійної мотивації» В. І. Осьодло (призначений для визначення особливостей професійної мотивації військовослужбовців НГУ); методика «Діагностика соціальної комунікативної компетентності» (для більш детального вивчення особистості, складання вірогідного прогнозу успіху її професійної діяльності); 16-факторний опитувач Р. Кеттелла (для виявлення інтелектуальних особливостей, емоційно-вольових особливостей та комунікативних якостей та особливостей міжособистісного спілкування); методика «Виробничі ситуації»

Ершова (яка призначена для діагностики переважаючого типу і структури орієнтації керівництва колективу); опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової (спрямований на дослідження з виявлення загального рівня саморегуляції). Анкетування: анкета експертного оцінювання для визначення структури професійно-психологічної компетентності військовослужбовця Національної гвардії України. Психодіагностичне дослідження проведене за допомогою вище перерахованих методик, дозволить нам емпірично вивчити рівні розвиненості компонентів професійно-психологічної компетентності та особливостей їх розвитку.

Перспектива подальших досліджень полягає в обґрунтуванні та реалізації методології емпіричного дослідження компонентів професійно-психологічної компетентності у військовослужбовців на етапі фахової підготовки.

Література

1. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. Харків: Прапор. 2009. 672 с.
2. Гончаренко С. У. Методика як наука. Хмельницький: Вид-во ХГПК, 2000. 30 с.
3. Войтович Р. В. Логіка, методологія і методика наукових досліджень: Навч. посіб. К.: ЦНЛ. 2005. 116 с.
4. Бакуменко В. Методологія державного управління: проблеми становлення та подальшого розвитку. *Вісник УАДУ*. 2003. № 2. С. 68 – 81.
5. Shevchenko V. Content and structure of professional-psychological competence of military servants of the National guard of Ukraine. «KELM» (Knowledge, Education, Law, Management). 2021. №3 (39) vol. 2/2021. P. 138-142.
6. Осьодло В. І. Методика діагностики професійної мотивації. *Вісник Національної академії оборони України: зб. наук. праць*. 2007. № 2 (4). – С.142–151.
7. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва. Издательство Института Психотерапии. 2002. 396 с.
8. Капустина А. Н. Многофакторная личностная методика Р. Кеттелла. Санкт-Петербург: Речь, 2001. 112 с.
9. Бендас Т. В. Психология лидерства: учебное пособие. СПб.: Питер, 2009. 448 с.
10. Моросанова В. И. Саморегуляция и индивидуальность человека. Москва : Наука, 2010. 519 с.

References

1. Psykholohichnyi tлумachnyi slovnyk naisuchasnishykh terminiv [Psychological explanatory dictionary of the most modern terms]. Kharkiv: Prapor. 2009. 672 s. [in Ukrainian].
2. Honcharenko S. U. Metodyka yak nauka [Methodology as a science]. Khmelnytskyi: Vyd-vo KhHPK, 2000. 30 s. [in Ukrainian].
3. Voitovych R. V. Lohika, metodolohiia i metodyka naukovykh doslidzhen [Logic, methodology and methods of scientific research]: Navch. posib. K.: TsNL. 2005. 116 c. [in Ukrainian].
4. Bakumenko V. Metodolohiia derzhavnoho upravlinnia: problemy stanovlennia ta podalshoho rozvytku [Methodology of public administration: problems of formation and further development]. Visnyk UADU. 2003. № 2. S. 68 – 81. [in Ukrainian].
5. Shevchenko V. Content and structure of professional-psychological competence of military servants of the National guard of Ukraine. «KELM» (Knowledge, Education, Law, Management), 2021. №3 (39) vol. 2/2021. P. 138-142. [in Poland].
6. Osodlo V. I. Metodyka diahnostryky profesiinoi motyvatsii [Methods of diagnosis of professional motivation]. Visnyk Natsionalnoi akademii oborony Ukrainy: zb. nauk. prats. 2007. № 2 (4). – S.142–151. [in Ukrainian].
7. Fetiskin N. P., Kozlov V. V., Manuylov G. M. Sotsialno-psihologicheskaya diagnostika razvitiya lichnosti i malyih grupp [Socio-psychological diagnostics of the development of personality and small groups]. Moskva. Izdatelstvo Instituta Psihoterapii. 2002. 396 s. [in Russian].
8. Kapustina A. N. Mnogofaktornaya lichnostnaya metodika R. Kettella [R. Kettell's multifactorial personal methodology]. Sankt-Peterburg: Rech, 2001. 112 s. [in Russian].
9. Bendas T. V. Psihologiya liderstva: uchebnoe posobie. SPb.: Piter, 2009. 448 s. [in Russian].
10. Morosanova V. I. Samoregulyatsiya i individualnost cheloveka [Self-regulation and individuality]. Moskva : Nauka, 2010. 519 s. [in Russian].

Shevchenko V.

METHODOLOGY OF EMPIRICAL RESEARCH OF PROFESSIONAL-PSYCHOLOGICAL COMPETENCE OF MILITARY SERVANTS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE

The article substantiates the methodology of research of components of professional and psychological competence of servicemen of the National Guard of Ukraine. After all, the main task of the methodology of scientific knowledge is the

synthesis of accumulated scientific knowledge, which allows to use the achievements of science for practical purposes. Based on the analysis of psychodiagnostic methods, the features of empirical research and its components are determined: motivational, communicative, operational, emotional-volitional and cognitive. Diagnostic tools of the study are defined as a set of methods, techniques, techniques for diagnosing the level of professional and psychological competence of servicemen of the National Guard of Ukraine, aimed at qualitative and quantitative characteristics of the criteria and indicators of professional development of professional and psychological competence. Diagnostic tools for assessing the level of professional and psychological competence of servicemen are presented through a system of methods consistent with the criteria, namely: methods for studying the motivational component "Diagnosis of professional motivation" V. Osyodlo; methods for studying the communicative component "Diagnosis of communicative social competence (CSC)"; "R. Cattell's 16-factor questionnaire" is used to study three components: cognitive, emotional-volitional and communicative components; questionnaire "Style of self-regulation of behavior" V. Morosanova to study the emotional and volitional component; Ershov's method "Production situations" for research of an operational component, the analysis of documents - the magazine of success, data of semester success of participants of experiment on professional disciplines.

Key words: *professional and psychological competence, components, servicemen of the National Guard of Ukraine, methodology of empirical research; psychodiagnostic tools, methods.*

Шевченко Вікторія Василівна – аспірантка кафедри соціології та психології Харківського університету внутрішніх справ, м. Харків.